

1. Състояние и актуалност на астрономическите изследвания в България и Европа

От времето на Галилей до днес астрономията продължава да бъде високо динамична научна област, със силно влияние върху различни аспекти на човешката дейност: от философия и култура до технологии и математическо моделиране. Астрономията е и сред малкото съвременни науки, които успяват да привлекат и мотивират младите хора да се посветят на фундаменталните изследвания, които винаги са играли ролята на двигател за развитието на нашата цивилизация.

Астрономическата наука в България има повече от 100 годишна история. През 1892 астрономията се въвежда като самостоятелен предмет в програмата на Физико-математическия факултет на Висшето училище. През 1894 г. е създадена Катедрата по Астрономия, а няколко години по-късно и Университетската астрономическа обсерватория. 115 години по-късно с научно-изследователска и образователна дейност в областта на астрономията в България се занимават 4 институции: Институт по астрономия към БАН (ИА-БАН); Катедра „Астрономия“ на Физическия Факултет към Софийски Университет „Св. Кл. Охридски“ (ФФ на СУ), (<http://www.uni-sofia.bg/>); Астрономически Център към Шуменски Университет „Константин Преславски“ (АЦ към ШУ) (<http://www.shu-bg.net/>) и Институт за Космически Изследвания при БАН (<http://www.space.bas.bg/>). Курсове по астрономия се четат и в Американския Университет в Благоевград в рамките на програмата *General Education*.

ИА, БАН (<http://www.astro.bas.bg/>) е най-голямата институция в България занимаваща се професионално с астрономия. В него са съсредоточени около 70 % от научния потенциал и почти 100 % от наличната астрономическата инфраструктура. ИА разполага с две обсерватории за провеждане на целогодишни оптични наблюдения: Националната Астрономическа Обсерватория–Рожен (<http://nao-rozhen.org/>) и Астрономическата Обсерватория в Белоградчик (<http://www.astro.bas.bg/~aobel/>). В добавка НАО разполага и с необходимата за групово обучителна дейност инфраструктура: семинарна зала с мултимедия, компютърен клас с интернет и хотелска част.

- **Научно-изследователска дейност** След въвеждането в експлоатация на НАО-Рожен през 1980г, България се утвърди като световно признат източник на уникални астрономически данни. На базата на тези данни са публикувани над 1000 научни изследвания преимуществено в авторитетни международни астрономически издания в Европа (A&A, MNRAS) и САЩ (ApJ, AJ, Icarus, MPC). Акумулираният импакт фактор на тези публикации надхвърля 1000, а забелязаните цитати са над 5000. В своите изследвания, българските астрономи си сътрудничат с колеги от над 100 сходни институции в Европа и по целия свят. Екипи от Български астрономи са партньори в редица европейски програми (INAS, IHW, 4179 Toutatis, 1620 Geographos, FLAMES Tarantula, COST Action 283 (*iAstro-Computational and Information, Infrastructure in Astronomical Grid, 2001-2005*), HyperLeda: Database for physics of galaxies -<http://leda.univ-lyon1.fr/intro.html><http://leda.univ-lyon1.fr/>).
- **Образователна и квалификационна дейност** Между астрономите-изследователи от ИА и астрономите-преподаватели от СУ и ШУ съществуват традиционно добри взаимоотношения. Целта на това сътрудничество е да се повиши качеството на висшето образование в областта на астрономията и да се разширят възможностите на университетските преподаватели да извършват изследователска дейност. Добър пример в това отношение са *официално нерегламентираните* ежегодните практики на студенти, специализанти по астрономия, от СУ в НАО, както и практиките на студенти от ШУ реализирани в НАО през 2008-2009 г. по линия на проект „Студентски практики по астрономия“ (BG051PO001/07/3.3-01/0088) с водеща страна ШУ. По линия на друг проект с участието на трите астрономически институции - ИА-БАН, Катедра „Астрономия“ ФФ на СУ и „Астрономически център“ ШУ (SMARTNET) в момента се изгражда мрежа от малки роботизирани телескопи, които ще бъдат използвани главно за практически занимания на студенти и докторанти. От своя страна ИА-БАН е също инициатор и

основен изпълнител на няколко проекта с образователно-квалификационен характер като например:

- Индивидуални и групови студентски практики и обучение по астрономия и астрофизика със студенти от Пловдивския университет, Виенския университет и MtHolyoke колеж – САЩ.
- Проведеният през 2003 г., съвместно с Центъра за обучение към БАН, едноседмичен практически курс за обучение на студенти, докторанти и млади специалисти в използване на широко употребяван пакет от програми за обработка и анализ на астрономически наблюдения (IRAF). Курсът беше проведен в София и Шумен и бяха обучени над 20 души;
- Проведената през 2003 г. в АОБ международна регионална школа за млади специалисти, студенти и докторанти на тема: *“Фотометрия с малки телескопи”*.
- Проведената през 2007 г. в НАО, с финансиране от *ЮНЕСКО-BRESCE*, международна школа посветена на спектралните изследвания. В школата участваха студенти и докторанти от 5 Балкански страни и Русия, както и български студенти от двата университета. В ход е подготовката на втора такава школа през месец октомври тази година. Интерес към българската инициатива бе проявен от страна на европейската програма за организиране на регулярни школи по наблюдателна астрономия NEON (<http://www.neonshop.com/neonweb/schools.html>), които планират да се включат в тази годишната школа със собствен образователен модул.

В резултат на положените съвместните усилия през последните 30 години са защитени над 100 магистърски дипломни работи и над 45 дисертации по астрономия ползващи напълно или частично наблюдателни данни, получени с наличната в НАО и БАО апаратура.

В този ред на мисли си струва да споменем и партньорството на ИА с Института по електроника към БАН в рамките на проект *„Подкрепа за развитието на докторанти, постдокторанти, специализанти и млади учени”* финансиран от Дирекция „Структурни фондове и международни образователни програми” на МОН по Оперативна програма *„Развитие на човешките ресурси”* (BG051PO001-3.3.04). Целта на проекта е да се постигне интердисциплинарност в процеса на обучение на младите учени в областта на взаимодействието на светлината с веществото.

Астрономическата наука в Европа. Осъзнавайки важната роля на астрономията и космическите изследвания като мощно средство за решаване на редица предизвикателства, пред които е изправено човечеството на 21 век, Европейският Съюз разработи своя политика за усвояване на Космическото пространство, съгласувана с *Европейската Космическа Агенция (European Space Agency, ESA)*, както и амбициозна програма за астрономически изследвания от повърхността на Земята. В духа на принципите за изграждане на Европейско Научно Пространство и с цел аргументиране на необходимостта от заделянето на голям финансов ресурс, през 2004 бе стартиран проекта *ASTRONET* (<http://www.astronet-eu.org/>), целящ разработването на генерален стратегически план за развитието на астрономията в Европа през следващите 15-20 години. Резултатите от това изследване са изложени в два документа - *Science Vision* и *Infrastructure Roadmap*. В рамките на този проект по настоящем се разработва и стратегически план за по-ефективно използване на телескопи с малък и среден размер (2 до 4 м), сред които е и 2м телескоп на НАО.

Търсейки своето място на Европейската сцена, Българската астрономия следва една ясна тенденция за по-тясно сближаване с дейността на сходни институции и инициативи в региона и Европа. През 2007 г. България кандидатства (посредством *Съюза на Астрономите в България*) и бе приета за член на *ASTRONET* на ниво „Forum member”. През 2009 страната ни (чрез БАН) бе включена като участник на ниво „Associated member” с право на глас. (За участието в *ASTRONET* виж <http://www.astronet-eu.org/ASTRONET-partners.69>). От 2009 България е член на борда (чрез НКА, <http://www.astro.bas.bg/nca-iau/>) на едно от най-престижните астрономически издания в Европа - *Astronomy and Astrophysics*. България е инициатор за създаването на самостоятелна регионална астрономическа структура в рамките на Европейския Астрономически Съюз, *SREAC* (<http://www.astro.bas.bg/SREAC/>) и един от най-активните й членове. Българската астрономия има представител в FP7 PC „SPACE”. Повечето

Българските астрономи са индивидуални членове на Международния и Европейския Астрономически съюзи.

2. Цели и задачи на проекта

Анализът на астрономическите изследвания в Европейски и световен мащаб изложен в документите на ASTRONET (Science Vision и Infrastructure Roadmap) недвусмислено показва, **че ако са снабдени с подходяща наблюдателна апаратура и ако са свързани в мрежа (от типа на OPTICON) с възможност за вътрешен трансфер на данни**, телескопите с малък и среден размер (от типа на 2м в НАО) са перфектни инструменти за реализирането на широк кръг научни задачи. В съгласие с тези заключения в ИА е разработена стратегическа програма за модернизирание на НАО. Първа стъпка в тази посока бе преалуминизацията на огледалото на 2м телескоп през 2008, финансирано от БАН. Втората стъпка е свързана с подмяната на управляващата електроника на 2м телескоп и закупуването на някои модули необходими за изграждането на ешелен спектрограф към него. Тези дейности са финансирани от НФ “НИ (ДО 02-85, <http://astroce.nao-rozhen.org/indexbg.html>)” със срок на приключване 2010г.

През 2008 МОН номинира ИА-БАН, с наблюдателни бази НАО и БАО, съвместно с Катедра “Астрономия” на ФФ към СУ и Астрономическия център на ШУ като потенциален участник в Националната мрежа за Научни инфраструктури. По линия на тази правителствена програма и следвайки пътната карта за изграждане на научни инфраструктури (НИ) споменатите 3 институции разработиха съвместен проект за изграждане на “Регионален Астрономически Център за Изследвания и Образование” (РАЦИО, Приложение 1). През май 2009, независими европейски експерти (validation team), представители на ESFRI (European Strategic Forum for Research Infrastructure) посетиха НАО и след като се запознаха на място с предлагания проект и с наличната инфраструктура дадоха най-добра оценка относно перспективите за нейното развитие като Регионален Астрономически Център за Изследвания и Образование (Приложение 2).

Целта на настоящия проект е да се направи следващата стъпка в посока изграждане на национална НИ “Регионален Астрономически Център за Изследвания и Образование” с акцент в следните направления:

- **изграждане на административната структура на “РАЦИО”** Пускането в експлоатация и успешното функциониране на една национална НИ изисква сериозна подготвителна работа по изясняване на нейния юридическия статут и административното и финансовото ѝ управление. Извършването на тази подготвителна работа е основна цел на настоящия проект.
- **разширяване и задълбочаване на сътрудничеството между ИА-БН, Катедра „Астрономия”, ФФ на СУ и „Астрономически Център” към ШУ** Опитът натрупан през последните години при работа със студенти (бакалаври и магистри) и докторанти по астрономия от Софийския и Шуменския университети показва, че студентските практики и квалификационни школи в НАО са желана форма на обучение за младите хора. Възможността да се докоснат на живо до “тайните” на наблюдателната астрономия в един ранен етап от тяхното образование има почти магическо въздействие върху начина им на мислене и светоглед. Продължаването на тази дейност и обогатяването и с нови форми на обучение като например единна магистърска и докторантска програми е една от целите на настоящия проект.
- **интегриране на локалните е-инфраструктури на НАО и другите участници в РАЦИО с националната и Европейската информационни мрежи** С финансиране от НФ НИ (НИК-05) в НАО е изградена локална е-инфраструктура. Интегрирането на тази инфраструктура с академичната информационна мрежа BREN (Bulgarian Research and Educational Network, <http://bren.bg/en/>) - регионален компонент на Европейската образователна и научна мрежа GEANT (<http://www.geant>) - е една от целите на настоящия проект.
- **разширяване на научното сътрудничество в регионален и европейски мащаб** Осъществяването на все по-тесно сътрудничество и взаимодействие между научните институции в страните-членки на ЕС е основна задача в процеса на изграждане на

Европейското Научно Пространство. В съгласие с тази европейска директива една от целите на настоящият проект е разширяване и обогатяване на сътрудничеството в рамките на SREAC.

- **модернизиране и разширяване на наблюдателната апаратура в НАО.** За успешното постигане на формулираните по-горе цели от съществено значение е да се повиши качеството и разнообразието на наблюдателния материал и да се разшири кръга задачи, които могат да бъдат решавани с помощта на получените наблюдения. В областта на спектралните изследвания, едно оптимално решение съобразено със спецификата на съществуващата инфраструктура в НАО е съоръжаването на 2м телескоп с **ешеле спектрограф**. Тази амбициозна за българската астрономия задача ще бъде реализирана в 3 етапа: организационна фаза, подготвителна фаза, производствена фаза, пред-експлоатационна и експлоатационна фаза. Финансирането на първата и част от втората фази е осигурено от НФ “НИ по линия на проект BG-ASTRO-CE (ДО 02-85)”. Дофинансирането на втората фаза е обект на настоящия проект.

Формулираните по-горе цели ще бъдат постигнати чрез решаване на следните **научно-изследователски, научно-образователни и организационни задачи**:

1. да се определи юридическа статут на РАЦИО в съответствие с действащото в страната законодателство;
2. да се проектира и изгради административната структура на управление на РАЦИО в съответствие с документите от валидацията на предложената НИ (Приложение 2 и 3);
3. да се създаде Научен Съвет (с международно участие) за проверка и контрол на научната дейност извършвана в РАЦИО и да се уточни състава му;
4. да се изработи правилник за дейността на РАЦИО;
5. да се проектира и реализира връзката между локалните мрежи и националната е-инфраструктура;
6. да се създаде Български портал на Виртуалната Обсерватория отговарящ на съответните стандарти, с достъп до Европейското астрономическо общество;
7. да се осъществи достъп отвън до наблюдателния архив на НАО, за бърз и надежден трансфер на данни между партньорите в проекта и за дистанционно получаване на астрономически наблюдения с телескопите на НАО и БАО;
8. да се осигури възможност на всички хабилитирани лица членове на РАЦИО да водят лекции и упражнения на трите нива на висше образование по астрономия;
9. да се изработят програми за летни студентски практики за бакалаври и магистри;
10. да се изработи специализирана програма за докторанти с възможност за индивидуализирани съобразно опита и интересите на участниците занимания;
11. да се интензифицират контактите със страните от SREAC с цел набелязването на нови теми и задачи за съвместни изследвания;
12. да се осигури българско участие в процеса на конструиране и изработка на ешеле спектрографа и да се до-окомплектова бъдещия ешеле-спектрограф с части.

3. Методология

При изграждане на административната структура на РАЦИО ще бъдат използвани разнообразни методи и подходи като например:

- а) консултации с юристи за избиране най-подходящата юридическа форма за администриране на НИ
- б) изучаване на добрите практики за администриране на вече изградени в България и Европа НИ с последващо адаптиране към специфичните условия на РАЦИО
- в) проучвания и консултации с изявени и опитни астрономи от Б-я и Европа с цел да се уточни състава на Scientific Council на RACIO.

При извършване на научно-изследователската дейност ще бъдат прилагани съвременни методи и подходи за обработка и анализ на астрономически данни като IRAF, метода на моделиране на звездни атмосфери, метода на количествения спектрален анализ, метода на Фурие трансформациите и др. Образователно-квалификационната дейност ще бъде реализирана следвайки класически и нови методи за обучение и квалификация.

4. Видове дейности

В рамките на проекта ще бъдат извършени 5 основни типа дейности:

- ✓ **административно-организационна дейност** свързана с управлението на РАЦИО: проучване на добрите практики в Б-я и Европа, изработване на механизъм за периодично отчитане и критерии за вътрешна оценка на резултатите и дейностите по проекта, формиране на екипа на РАЦИО, изграждане на специализирани работни групи и др.
- ✓ **научно-образователна дейност**, включваща обучение и специализации, провеждане на семинари, практики и школи, подготовка на тематични лекции и др.;
- ✓ **научно-техническа дейност** – участие в изработването на технически задания и закупуване на модули свързани с целите на проекта;
- ✓ **научно-изследователска дейност**, изразяваща се в организиране и провеждане на астрономически наблюдения; редукция на наблюдателни данни; анализ с помощта на съвременни методи и подходи; интерпретация и публикация на резултати; подготовка и изнасяне на научни доклади; организиране на работни срещи и конференции и др.
- ✓ **дейности по осигуряване публичност по проекта**

5. Необходимост от закупуване и приложение на научната апаратура

➤ **Оптически кабел за свързване на локалната мрежа в НАО с националната електронна мрежа**

НАО има добре развита локална е-инфраструктура свързваща 4-ти телескопа, центъра за сканиране и архивиране на данни и компютърния клас в единна мрежа с възможност за трансфер на данни. Тази мрежа обаче все още не е компонент на нито една от съществуващите на национално и Европейско ниво електронни инфраструктури. НАО Рожен е най-големият в Югоизточна Европа център за получаване на астрономически наблюдения. С финансиране от НФ «НИ» в НАО и ИА се изгражда астрономически архив за съхраняване на данните получени с наличната наблюдателна апаратура от създаването на обсерваторията до днес. Този факт поражда необходимостта от свързване на НАО - посредством оптичен кабел - с Българската научно-изследователска и образователна мрежа BREN, с цел осигуряване на надежден обмен на големи обеми от данни между партньорите в РАЦИО: ИА с НАО и БАО, СУ и ШУ. Тъй като BREN е регионален компонент на Европейската научно-изследователска и образователна мрежа GEANT, интегрирането на е-инфраструктурата на участниците в РАЦИО с BREN ще създаде условия базата данни на НАО да бъде използвана от потенциални потребители в чужбина; ще осигури достъп на астрономите ползващи НАО до бази данни съхранявани в астрономически е-инфраструктури извън Б-я като например AstroGrid (Великобритания), Astro-Grid-D Германия; ще позволи присъединяването на НАО към Bulgarian Grid Consortium (BGGC, <http://www.grid.bas.bg/site/index.php?page=members>) с право на достъп и ползване на изчислителния ресурс предоставян в рамките на тази мрежа; ще ускори процеса на включване на Българската Виртуална Обсерватория в Европейската Виртуална Обсерватория (EVO, <http://www.euro-vo.org>) и в крайна сметка ще превърне НАО в компонент на европейското информационно общество.

➤ **Ешелет спектроскоп за 2м телескоп**

Качеството на наблюдателния материал получаван в НАО определя в голяма степен значимостта на българските астрономически изследвания. Основно направление в наблюдателната астрономия в България са спектралните изследвания. Спектралната апаратура като правило е уникална и с висока цена. По настоящем, спектралните наблюдения в НАО се извършват с Куде спектроскоп, който се захранва от 2м телескоп. Този уникален инструмент позволява получаването на висококачествени оптични спектри на относително ярки звезди – до около 11 звездна величина. Наличието на този спектроскоп е основен фактор ИА с НАО да заема водещо място на Балканите и в Юго–Източна Европа по изследвания в областта на оптичката звездна спектроскопия. Резултатите получени с куде спектроскопа направиха българските астрономи желани партньори в редица международни проекти. Независимо от очевидните си достойнства обаче, куде-спектроскопите имат и два съществени недостатъка — първо, ниска ефективност при използване на CCD приемника (голяма част от матрицата остава неизползван) и силно ограничен спектрален диапазон при единична експозиция(100 до 200 Å). И второ, с куде-спектроскопите не могат да се провеждат изследвания изискващи абсолютна спектроскометрия. Тези слабости са отстранени при ешелет спектроскопите, които дават възможност за получаване на спектри, покриващи практически целия оптичен диапазон с един кадър (370-860 nm) и са с по-високо спектрално разделяне. Поради спецификата на тяхната конструкция и разположение, тези спектроскопи имат и по висока ефективност — пределът на наблюдаваните обекти се подобрява с 1 до 1.5 звездни величини, при същите атмосферни условия. В допълнение, ешелет спектроскопите предоставят възможност за калибриране на спектъра по интензивност в абсолютни единици за енергетичен поток, т.е. реализиране на абсолютна спектроскометрия. Това е изключително важно при изследването на обекти с емисионни линии, които показват променливост както на линиите, така и на континуума. От казаното дотук, става ясно, че съоръжаването на 2м телескоп на НАО с ешелет спектроскоп ще повиши ефективността на работата на телескопа и ще създаде предпоставки за подобряване на спектралните изследвания в нашата страна. Това ще е резултат от:

- ✓ многократно(20 до 30 пъти) увеличаване на спектралния интервал по дължина на вълната наблюдаван с единична експозиция;
- ✓ възможност за наблюдения на по-слаби обекти;
- ✓ увеличаване на броя на наблюдавани обекти в една наблюдателна нощ;
- ✓ съществено повишаване на качеството(отношение сигнал-шум) на получаваните спектри и
- ✓ чувствително подобряване на спектралното разделяне.

В научен план внедряването на ешелет спектроскоп в НАО ще ни позволи да разширим значително кръга на научни задачи **разрешими с наличните наблюдения както и да усвоим и приложим нови методи за обработка, анализ и интерпретация на спектрални данни.**

6. Роля на участниците и участващите организации

ст.н.с д-р Хараламби Марков - **ръководител на проекта.**

Люба Славчева - **технически секретар**

ст.н.с. д-р Диана Кюркчиева и ст.н.с. д-р Валери Голев -
координатори за обучително-квалификационните дейности

ст.н.с. д-р Таню Бонев и н.с. д-р Никола Петров –
технически координатори

ст.н.с. д-р Таню Бонев и ст.н.с. д-р Александър Антов –
координатори на дейностите по изграждане на административната структура на РАЦИО

ст.н.с. д-р Невена Маркова – **координатор по мобилност**

ст.н.с. д-р Илиан Илиев – **научен координатор**

гл.ас. д-р Антоанета Антонова -
координатор за връзки с обществеността

Екипът от ИА осъществява цялостната организация по

- ✓ Обезпечаване на финансовото обслужване
- ✓ Договаряне и закупуване на компоненти за реализиране целите на проекта

Екипът от СУ и ШУ организира и провежда обучително-квалификационната дейност, а съвместно с екипа от ИА разработва учебните програми по различните модули и осъществява практическото обучение по астрономия.

7. Очакван ефект и резултати от изпълнението на проекта, потенциал за трансфер на знания и приложимост на резултатите.

Предлаганият проект е поредна стъпка в процеса на изграждане на научно-изследователска и образователна инфраструктура в областта на астрономията в Б-я. Дейността по този проект е насочена основно в посока подобряване на наблюдателните възможности и комуникационната инфраструктура на НАО. Реализирането на набелязаните в проекта цели ще спомогне за изграждането на регионален астрономически център за изследвания и образование, ще допринесе **за развитието на НАО като водещо астрономическо звено в рамките на този център** и ще способства за **по-бързо интегриране на НАО в Европейските астрономически структури от типа на OPTICON, ESO, VO**.

Свързване на НАО с оптичен кабел с националната инфор-мационна мрежа BREN ще способства интегрирането на тази най-голяма в Юго-източна Европа астрономическа инфраструктура в европейското и световно информационно общество. Най-преките ефекти са: ускоряване на работата по създаване на Български портал на Виртуалната обсерватория и провеждането на обучителни школи за студенти-астрономи и докторанти с ползване на наблюдателни данни предоставяни от наличните в Европа е-инфраструктури по астрономия.

Съоръжаването на 2м телескоп с високодисперсен ешелен спектрограф ще издигне Българската астрономия на качествено ново ниво: ефективността на спектралните наблюдения ще бъде многократно увеличена; значително ще се разшири кръгът от научни задачи подходящи за разрешаване с наличната апаратура; ще се създадат условия за усвояване и прилагане на нови методи и подходи за редуция, анализ и интерпретация на спектрални данни. Инвестирането в ешелен спектрограф за 2м телескоп със сигурност ще даде нов тласък за развитието на астрономията в България, осигурявайки по-широка база за сътрудничество със сходни институции в региона (в рамките на SREAC) и Европа. Развойната дейност във връзка със създаването и поддръжката на тази уникална за страната ни научна апаратура ще способства за изграждането на млади инженерни кадри - специализирани в астрономията,- от които се нуждаем, но каквито в момента липсват. Първа крачка в това направление е предвидената в рамките на настоящия проект специализация на двама млади български астрономи в института в Хайдербег с цел участие в проектирането и изработката на ешелен спектрографа и обучение за техническа поддръжка и работа с него. Модернизацията на НАО в съчетание с наличието на добре обучени специалисти, инженери и астрономи, ще издигне авторитета на българската

астрономическа наука и ще се създадат предпоставки за още по-тясно коопериране на регионално и европейско ниво.

Освен за издигане нивото на научните изследвания в областта на астрономията, модернизирането на наблюдателната и комуникационна инфраструктура в НАО ще допринесе и за утвърждаване на Обсерваторията като модерен обучително-квалификационен център по астрономия за студенти - бакалаври, магистри и докторанти - от страната и региона. Планираното разширяване и обогатяване на образователната дейност в НАО с нови подходи и форми за обучение ще повиши интересът на младите хора към астрономията и ще подобри качеството на университетското обучение по тази специалност в Б-я. Превръщането на практическата школа по спектроскопия в НАО в ежегодно събитие и обогатяването на нейната програма с нови практически задачи – на базата на модернизацията на НАО – със сигурност би довело до нарастване на авторитета на това мероприятие и включването му в списъка на европейските школи по астрономия NEON.

Получаването на разнообразен и качествен наблюдателен астрономически материал не е самоцел. След обработката и анализа на наблюдателните данни получената информация трябва надлежно да се съхрани за ползване както от други потребители, в страната и чужбина, така и за бъдещи изследователи. Решението на тази задача ще създаде предпоставка за интердисциплинарни контакти и изследвания в различни направления като например внедряване на информационни технологии, изграждане и поддръжка на база данни и др.

Развитието на НАО като голям астрономически център със съвременна наблюдателна и е-инфраструктура и условия за регулярни астрономически мероприятия с обучителен и конферентен характер има и своите социални измерения като например създаване на нови работни места в широк спектър от дейности; създаване на условия за допълнително заплащане на персонала както и на условия за запазване на младите кадри в страната с перспективи за тяхното развитие. В частност,

- Поддръжката на новата апаратура и нейното развитие е процес, който изисква разширяване на инженерно-техническия персонал с предпоставки за включване му в инженерни проекти с цел подобряване на доходите.
- Ешелен спектрографът е висококачествен уникален оптически уред, който иска специална компетенция за неговото изграждане, пускане в експлоатация и последващото му обслужване. Практиката на други обсерватории, снабдили се с такъв инструмент ясно показва, че в този процес се създават условия за обучение и квалифициране на опто-механик и млади астрономи в чуждестранни обсерватории, с гарантирано развитие на тази им дейност в дисертационни трудове.
- Провеждането на редовни мероприятия с научен и образователен характер е предпоставка за усвояване на съответните фондове за финансиране на науката. Логистиката на подобни мероприятия ще стимулира процеса на подобряване на битовите условия в НАО с възможност за допълнително възнаграждение на помощно-обслужващия персонал, който в момента е в групата на най-ниските заплати в България.

8. План за разпространение на резултатите

Проектът преРАЦИО предвижда разширяване на целевата аудитория в посока на нови научни организации и образователни институции, нови целеви групи, нови региони и държави. Проектът цели осъществяването на нов тип взаимодействие между научния и образователния сектор, с активното участие на ученици, студенти, преподаватели и научни работници. Характерът на планираните дейности, сами по себе си гарантират, че резултатите, постигнати в рамките на Проекта, ще се признават, представят и прилагат в един по-машабен план.

➤ **Разпространение с цел осведомяване**

Изработване на рекламни материали – календари, химикалки, тениски, шапки, флаш-памети, фенерчета и др. с логото на проекта. Работа с журналисти от електронните медии, провеждане на пресконференции, участие в радио- и телевизионни предавания с цел пропагандиране целите на Проекта и постигнатите резултати. Изработване и подържане на web-сайт на проекта. Целенасочена работа по включване на линкове в други web-сайтове към сайта на проекта. Запознаване на обществеността с ползите от едно бъдещо включване на България в ESO.

➤ **Разпространение с цел разбиране**

Целевата група тук е по-точно дефинирана – това са бъдещите участници в проекта РАЦИО, които биха могли пряко да се възползват от резултатите на Проекта. Ето защо е важно те да разбират в по-голяма степен същността на работата по проекта. За целта ще се изработи брошура и CD със специална презентация, представящи образователните и научни цели на проекта. Важна част от тази презентация и брошурата ще бъдат резултатите от предишните дейности на участниците (предишните школи по спектроскопия). Съставя се списък с академичните центрове и университети в зоната на действие на Проекта (региона) – участниците в този списък биват запознати с целите на RACIO (и preRACIO) и осведомявани периодично за развитието му. За целта към web-сайт на проекта се открива и поддържа форум. Провеждане на семинари и практикуми с бъдещи ръководители на студентски практики, запознаване на участниците в тях с методите и успешните практики, усвоени в рамките на Проекта.

➤ **Разпространение насочено към действия**

Под „действие“ ще разбираме промяна в досегашна практика в резултат на възприемането на продукти, материали или подходи, резултат от Проекта. Пълноценното постигане на образователните цели на проекта ще означава най-напред създаването на постоянно действащ център за студентски практики. Ето защо на първо място тук се предвиждат мерки, щото образователните мероприятия на проекта да бъдат включени в учебните планове на съответните учебни заведения – потребители на резултатите от проекта. На второ място е изработването на подробен финасов и научен отчет, насочен не само към финасиращия орган, но и към академичните ръководства на организациите, членове на Проекта. С кратък вариант на отчета ще бъдат запознати ръководствата на основните астрономически институции от страните в зоната на действие (региона) на Проекта. Запознаване на българските държавни институции с ползите от едно бъдещо включване на България в ESO.

9. План за устойчивост на дейностите и след приключване на проекта

Основните цели на проекта – изграждане на административната структура на РАЦИО, свързването на локалните е-инфраструктури на участващите институции в националната информационна мрежа, продължаване на дейностите по повишаване на по-качеството на обучението по астрономия във висшите училища, както и дейностите свързани с подобряване на наблюдателните възможности на НАО – са мероприятия с дългогодишен и траен ефект върху развитието на научните изследвания и обучение в областта на астрономията в България.

Основните задачи на проекта са насочени към създаване на основата – намиране на юридическата форма и изграждане на административната структура за управление – на астрономическа научно-образователна структура в България. Създаването на Научен съвет с международно участие ще създаде трайни предпоставки за популяризиране на българските астрономическите постижения по света и създаване на наше лоби в европейските астрономически форуми. Изграждането на тази инфраструктура в нашата страна, следва добрите европейски практики за развитието на фундаменталните науки като повишава ефективността на вложените бюджетни средства, осигурява масов достъп до резултатите от развитието на тази наука и дава възможност за едно по-качествено образование и бързо развитие на астрономическите кадри. Чрез този проект България ще стане част от регионалната (The South-East European eInfrastructure – SEERA-EI <http://www.seera-ei.eu/>) и европейска астрономическа e-инфраструктури предоставяйки своите съоръжения, база данни и обучителни практики на Европейската астрономическа общност. Развитието на тази инфраструктура ще направи инвестициите в българската астрономия по-прозрачни и контролируеми за и от българското общество.

Проектът реално представлява затвърждаване на сътрудничеството между водещите научно-изследователски и образователни астрономически институции в България (ИА-БАН, КА-СУ, АЦ-ШУ) и превръщането му в необратим процес. Чрез него ще се сигури гарантиран широк и дълготраен достъп до професионална наблюдателна апаратура на изследователи, преподаватели и обучаващи се астрономи. Проектът гарантира в дългосрочен план:

- реализиране на съвместни проекти на национално, регионално и европейско ниво и изпълнение на общи наблюдателни програми.
- трайно присъствие на България в Европейското научно пространство - включване на 2м телескоп в европейската мрежа от оптически телескопи от среден клас, чието изграждане се планира в рамките на ASTRONET; интегриране с OPTICON, с ESO и VO
- организиране на ежегодни практически курсове за студенти и докторанти включващи провеждането на реални наблюдения, овладяването на съвременни методи за редукция и анализ с последваща интерпретация на резултатите и в тази връзка засилване на езиковото обучение и неговото осъвършенстване в областта на астрономията – важен фактор за бързата квалификация на младите учени астрономи
- разработване и предлагане на по-привлекателни докторантски програми (на английски)
- организиране на международни школи и квалификационни курсове (на английски) с акцент върху наблюдателната астрономия и съвременните методи за обработка и анализ
- провеждане на ежегодни съвместни конференции с цел акумулиране на нови идеи за съвместни изследвания и проекти. Разширяване и обогатяване на сътрудничеството с нов тип научни задачи
- Развиване на по-активна публичната дейност чрез реклама и осигуряване на по-лесен достъп до резултатите от развитието на астрономията в България.

Проектът предвижда подобряване на наблюдателните възможности на НАО Рожен, която се явява основен модул в изграждащата се инфраструктура. Новият спектрограф ще бъде най-сериозното капиталовложение за научна апаратура от създаването на НАО Рожен и сред най-скъпите инструменти за научни изследвания в страната. Реалната работа по неговото построяване в университета в Хайделберг предвижда участие на двама млади български специалисти на докторантска и постдокторантска позиция в същия университет, които ще бъдат ангажирани с процесите на изграждане, усвояване на работата с него, както и с неговата бъдеща поддръжка. Този инструмент ще промени коренно облика на наблюдателната астрономия в България и ще изведе нашите изследвания на световно ниво в следващите десетилетия. Възможностите му ще позволят включването на нов тип задачи в научните планове на ИА и астрономическите секции в СУ и ШУ. Наличието на подобен спектрограф е едно от необходимите условия 2м телескоп на НАО Рожен да заеме своето достойно място сред европейските телескопи регистрирани по OPTICON, с което ще стане достъпен за европейските астрономи. Новите наблюдателни възможности в НАО ще се отразят и върху характера на провежданите школи. Доколкото наблюдателния материал от спектрографа ще изисква

усвояването на нов тип софтуер за обработка и анализ, ще се наложи тематичното разширяване на провежданите обучителни школи за студенти и млади специалисти от СУ и ШУ и ще доведе до тяхната популярност извън границите на страната. Предлагащото на подобен тип обучение ще привлече много млади специалисти астрономи от региона и цяла Европа.

Успешната реализация на целите на проекта за създаване на център за върхови научни постижения в областта на астрономията на базата на НАО «Рожен» ще позволи изпълнението на **дългосрочна научна програма**, рамките на която могат да бъдат очертани така:

- В резултат от нарастване на наблюдателния потенциал на телескопите в НАО:
Динамика на звездните атмосфери и обвивки. Еволюция на масивни звезди. Звездна активност.
Пренос на вещество в двойни системи със и без компактен обект. Звездни взривове и катаклизми. Късни стадии на звездната еволюция.
Химически състав на звездните атмосфери. Еволюция на звездите върху главната последователност. Прецизни орбитни елементи на двойни и кратни звездни системи. Приливни взаимодействия.
Нерадиални звездни пулсации. Вътрешен строеж на звездите.
- В резултат от развиване на нови технологични качества на телескопите в НАО:
Динамика на тела в Слънчевата система. Потенциално опасни астероиди.
Нефункциониращи останки в близка околоземна орбита.
Извънслънчеви планетни системи. Екзопланети.
Междוזвездна среда и нейните характеристики.

10. Управление на проекта

10.1. Участници

Участници в проекта са високо-квалифицирани специалисти от ИА и ИКИ към БАН, както и университетски преподаватели от двата университета, СУ и ШУ, предлагащи програми за бакалаври, магистри и докторанти по астрономия. Членовете на работния колектив са разпределени по тези 3 институции както следва:

Институт по Астрономия, БАН

Ст.н.с. д-р Таню Бонев
Ст.н.с. д-р Илиан Илиев
Ст.н.с. д-р Невена Маркова
Ст.н.с. д-р Хараламби Марков
н.с. д-р Никола Петров
и др

Софийски университет “Климент Охридски”

доц. д-р Валери Голев
гл.ас. д-р Антоанета Антонова
и др.

Шуменски Университет “Константин Преславски”

Проф. Д-р Диана Кюркчиева
и др.

10.2. Описание на функциите на екипа за организация и управление на проекта

Проектът се управлява от ръководителя на проекта с помощта на:

- **технически секретар**
- **координатори и**
- **комисии (бордове),**

които използват предварително дефинирани

- **инструменти и**
- **правила за вземане на решения.**

Тази структура за управление на проекта е изградена за гарантиране на постигането на неговите научни цели, както и за своевременното реализиране на планираните за това технологични предпоставки. Структурата трябва да осигури (а) ефективно вземане на решения, (б) добра среда за вътрешно общуване и (в) техническо и административно обслужване на проекта.

Ръководителят, секретарят и координаторите са представители на участващите организации и участват като такива в Управителния комитет (УК) , който се определя за контрол на изпълнение на проекта. Съгласно регламента на конкурса, останалите членове на УК са представители от Фонд „Научни изследвания” и от Министерство на Образованието и Науката.

Ръководител на проекта. Отговоря за цялостното изпълнение на проекта; контролира дейността на отделните координатори; организира и следи изпълнението на отделните дейности като обхват, срокове и финансови параметри; отговаря за изготвяне на финалния отчет по проекта; поддържа оперативно контактите с външни организации (национални, чуждестранни и международни), пряко свързани с постигане целите на проекта, както и контактите с непосредствено свързаните с финансирането и изпълнението организации - Фонд „Научни изследвания” и Министерство на Образованието и Науката.

Технически секретар. Оказва техническа помощ при изпълнение на проекта; съдейства на ръководителя във всички дейности; отговаря за поддържане на документацията по проекта и за неговия архив.

Двама координатори за обучителните дейности. Отговарят за организацията и провеждането на обучително-квалификационните мероприятия предвидени по проекта.

Двама технически координатори. Следят за своевременното изпълнение на техническите дейности, планирани в проекта; отговарят за договарянето, доставката и внедряването на планираните нови инструменти и друга техника; контролират правилната експлоатация на техниката, при необходимост организират гаранционно и следгаранционно обслужване.

Координатори на дейностите по изграждане на административната структура на РАЦИО
Отговарят и координират всички дейности по изработване на административната структура на РАЦИО, включително провеждането на консултации за определяне на юридическа статут на РАЦИО в съответствие с действащото в страната законодателство.

Научният координатор Контролира постигането на научните цели заложи в проекта.

Координатор по мобилност. Отговаря за оперативната дейност по определяне състава на Международния Научен Съвет; координира командировките на членове на проекта в страната и чужбина, както и посещенията на чуждестранни учени и специалисти у нас.

Координатор за връзки с обществеността. Отговаря за това широката общественост да бъде информирана периодически за дейностите, които се извършват по проекта. Особено значение тук има активното търсене на контакт с медиите в моментите, когато е постигната някоя от целите на проекта (внедряване на нова, уникална апаратура, обновяване на съществуваща техника и съоръжения, публикуване на уникални резултати). Ефективен метод за контакт с широката общественост е регулярното подготвяне на съобщения за медиите и тяхното публикуване на интернет страницата на Центъра за върхови постижения.

Комисии (бордове):

Комисия по управление на проекта. Ролята на комисията е да планира оперативните стъпки за постигане стратегическите цели на проекта. Тя се ръководи от Ръководителя на проекта, а нейни членове са секретаря и всички координатори. Комисията ще се събира на редовни заседания на всеки 2 месеца и на извънредни когато е необходимо.

Техническа комисия. Техническата комисия контролира дейностите свързани с постигане на техническите цели на проекта. В нейния състав влизат техническите координатори.

Инструменти:

Документация и архив – Проектната документация се попълва и съхранява от техническия секретаря. Тя включва протоколи от заседания на комисии, кореспонденция с Управителния комитет, с Фонд „Научни изследвания” и с Министерство на Образованието и Науката, технически спецификации (предавани от ТК), научни статии, в които е цитиран проекта (подавани от НК), публикации от пресата, свързани с проекта (подавани от КВО) и други документи имащи отношение към реализацията на проекта. Секретарят води дневник на проекта, в който се вписват всички оперативни решения и действия на координаторите.

Разрешаване на спорове – споровете, възникнали в процеса на реализация на проекта, ще бъдат решавани с гласуване в Комисията по управление на проекта. Обикновено мнозинство ще бъде достатъчно за вземане на решение. Ако Комисията не успее да вземе решение, спорът се отнася до Управителния комитет.

Доклади за изпълнение на проекта – Изготвят се от координаторите през фиксирани интервали от време. Продължителността на тези интервали ще бъде определена от Комисията по управление на проекта, но няма да е по-голяма от 6 месеца. След представяне на докладите, ръководителя подпомаган от секретаря изработват междинен отчет за представяне пред Фонд „Научни изследвания”.

Правила за вземане на решение:

Оперативни решения – оперативните решения, които водят до постигане на планираните цели на проекта се вземат от координатора, в чиято компетенция попада дадената дейност. Той информира ръководителя за взетото решение с доклад и секретарят на проекта прилага този доклад към дневника на проекта.

Управленски решения – решения, които са свързани с промяна на параметрите на проекта (промяна в план-графика, пренасочване на средства и др. подобни) се вземат от Комисията по управление на проекта. Преди продължаване на работата по проекта съгласно взетото решение за промяна, комисията по управление запознава УК с планираните промени и УК ги утвърждава.